

TYPY MENŠÍN

PhDr. Imrich Vašečka

DRAFT
20. 2. 2005

Národnostné menšiny

Národnostná politika v ČR sa v súčasnosti riadi definíciou národnostnej menšiny podľa zákona č. 273/2001 Sb., o právech príslušníkov národnostných menšín a o zmene niektorých zákonů. Zákon definuje národnostnú menšinu takto: „... národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“

Národnostná politika ČR rozlišuje menšiny národnostné a menšiny etnické. Dôraz na národnostné menšiny znamená, že skupiny, ktoré nemajú štatút národnostnej menšiny sa na špecifických právach národnostných menšín nepodieľajú a sú preto súčasťou spoločenstva v ČR „iba“ ako občania a nie ako kolektivity utvorené na základe slobodného združovania sa občanov. Ustanovenie menšinového zákona spĺňa 11 národnostných menšín: bulharská, chorvátska, maďarská, nemecká, poľská, rómska, rusínska, ruská, grécka, slovenská a ukrajinská.

S pomenovaním „národnostná menšina“ sa možno stretnúť v Českej a v Slovenskej republike, v Maďarsku a v Poľsku používajú skôr pojem „menšiny národné“.

Etnické menšiny

Etnická skupina je historicky vzniknutá skupina ľudí, ktorých charakterizuje vedomie spoločného pôvodu a kultúry, ako aj skupinovú väzbu, ktorej základom je pospolitosť jazyková, územná pospolitosť spoločných historických skúseností, pocit cudzosti voči iným a vlastný osobitý názov. Členovia etnickej skupiny majú obyčajne povedomie súnaľezitosti a odlišnosti od ostatných spoločenstiev. Etnická skupina sa reprodukuje predovšetkým prostredníctvom endogamných svadieb a odovzdávaním svojej kultúry, tradícií a jazyka ďalším generáciám.

O etnickej skupine hovorí v tom najširšom zmysle Max Weber. Etnickou skupinou nazval takú skupinu, ktorú konštituuje predovšetkým viera v spoločný pôvod, ale nie je to skupina, ktorá by sa opierala o rodinné vzťahy. Weber zdôrazňuje, že táto viera plní v etnickej skupine úlohu sociálnej väzby, a to bez ohľadu na to, či je v zhode s realitou, to znamená bez ohľadu na to, v akej miere pokrvná väzba medzi členmi skupiny skutočne existuje.¹ (Weber

¹ S. Ossowski k tomu dodáva: „V širších etnických skupinách - v skupinách, kde príslušnosť ku skupine je v zásade určená narodením, a ktorých rozsah nedovoľuje určiť individuálne pokravné vzťahy medzi členmi skupiny, obrady ktoré ustanovujú umelé pokravné väzby sú nahradené etnickými mýtmi, ktoré sa stávajú súčasťou kultúrneho dedičstva skupiny. Členovia etnickej skupiny nepotrebujú inscenizovať 'druhotné narodeniny', pretože veria, že prvé, tzv. skutočné narodeniny im zabezpečili pokravnú väzbu so všetkými súkmeňovcami.“ (Ossowski 1966: 113)

1925: 219) Do takéhoto širokého chápania sa vojdú národy, národnostné menšiny, autochtónne skupiny, domorodé kmene atď. Použiť tak rozsiahlu sieť pojmov napríklad na rómske etnikum môže byť zavádzajúce, pretože môže dochádzať k mýleniu si procesov spojených s etnickými skupinami a národmi. Nie každé etnikum je predsa národom a zároveň platí, že etnická skupina neznamená nižší stupeň vývoja a národ vyšší stupeň, ide o odlišné skupiny a platí, že nie každý národ je tvorený jedným etnikom. Široké ponímanie Webera je preto pre naše potreby potrebné zúžiť a upresniť.

Cestu k upresneniu možno hľadať v spoločnostiach, ktoré vznikli ako výsledok imigrácie. H. Kubiak (1980: 55-56) hovorí, že za etnickú skupinu sa v týchto krajinách považuje sociálne zoskupenie konštituované presvedčením o spoločnom pôvode, ale zároveň aj špecifickým spôsobom príchodu na dané územie a aj cieľom príchodu. Kubiak k tomu uvádza, že „etnická skupina tvorí v rámci prijímajúceho spoločenstva sociálne zoskupenie, ktoré má iba sebe vlastné vzory kultúry a špecifické záujmy, utvorené vďaka vplyvu kultúrneho dedičstva krajiny pôvodu a zároveň aj ako výsledok kontaktu s realitou (kultúrou, ekonomickým životom, sociálno-politickým systémom, náboženským systémom) cieľovej krajiny. V novom chápaní sa etnická skupina stáva nesamostatnou časťou prijímajúcej spoločnosti (národa alebo politického spoločenstva), ktorá vznikla ako výsledok medzinárodnej migrácie. Ak je to tak, potom ju nemožno stotožňovať s autochtónnymi skupinami ani s národnostnými menšinami.“

Takéto chápanie etnickej skupiny dovoľuje iný prístup ku skúmaniu procesov, ktoré vznikajú v súvislosti s migráciou (etnická skupina ako výsledok procesu emigrácie a osadníctva) a iný vo vzťahu k procesom, ktoré sa spájajú s problematikou národov, národných štátov a národnostných menšín. Dovoľuje to vytvoriť osobitný pojmový aparát a zrejme aj metódu skúmania.

Rasové menšiny

Rasa - ide o pojem z oblasti biológie. V zoologickej systematike označuje jednotku nižšiu ako druh. Rozoznávame rasy geografické, fenologické a ekologické. V zootechnike sa odlišujú rasy primitívne (malý vplyv človeka, väčší vplyv prírodných podmienok), rasy prechodné (primitívne zušľachtené) a rasy kultúrne (vznikajú hlavne ako výsledok dlhotrvalej zušľachtujúcej práce).

Ľudské rasy sú to ľudské populácie, ktoré sa odlišujú tým, ako často sa u nich objavujú určité dedičné znaky. Poznáme rasy geografické a rasy lokálne, ktoré tvoria menšie skupiny v rámci rás geografických. Všeobecne je prijaté členenie na 3 základné rasy, ktoré v roku 1798 podal G. Cuvier: rasa biela - europeidi, žltá - mongoloidi, čierna - negroidi. Pôvodných obyvateľov Austrálie a Melanézie vyčleňujeme niekedy ako osobitnú rasu australoidov.

Hranice medzi jednotlivými rasami sú značne neostre, pretože medzi jednotlivými rasami je mnoho populácií, ktoré majú v rôznom stupni znaky oboch rás. Sťažuje to urobiť vyčerpávajúcu a konzekventnú klasifikáciu.

Rasové rozdiely medzi ľuďmi sa najčastejšie prejavujú vo farbe pokožky, tvare vlasov a v niektorých znakoch tváre - v tvare nosa, pier, očí, profilu tváre a v serologických vlastnostiach. Predpokladá sa, že mnohé rasové znaky vznikli ako výsledok prispôsobenia sa miestnym klimatickým podmienkam a prostrediu vôbec - napr. farba pokožky. Mnohé rasové rozdiely sa však zatiaľ nepodarilo takto vysvetliť.

Rozdielmi medzi rasami sa zaoberá **antropológia**. Je to porovnávací biológia

človeka, veda o tom, ako sa v čase a priestore menia fyzické znaky človeka. Zaoberá sa 3 skupinami problémov:

- Fylogenezou človeka, t.j. otázkami smeru a tempa rozvoja ľudských bytostí - na základe vykopávok.

- Rasovými rozdielmi medzi ľuďmi. Skúma sa premenlivosť fyzických znakov človeka v závislosti od teritória a príčiny týchto rozdielov; skúma efekty kríženia rás; skúma dejiny rás, zvlášť dejiny migrácie a expanzie jednotlivých rás; zaoberá sa klasifikáciu ľudských rás.

- Individuálnymi zmenami a osobným rozvojom človeka. Ide o skúmanie vplyvu prostredia a genetiky na rast a dospievanie detí a pod.

Antropológia používa rôzne techniky a metódy merania - **antropometria**. Umožňuje skúmať rozdielnosť tých fyzických znakov ľudí, ktoré sú merateľné. Merania sa vyjadrujú antropologickými ukazovateľmi. Rozvoj antropometrie zahájil A. Spiegel koncepciou antropologických bodov. Koncom XVIII. storočia P. Camper zaviedol meranie jednotlivých častí lebky. V súčasnosti sú metódy a techniky antropometrie štandardizované. Pričinil sa o to P. Broca a R. Martin.

Rasizmus sa začína tam, kde rozdiely v schopnostiach a správaní ľudí sa vysvetľujú rozdielmi medzi rasami. V súčasnosti sú snahy interpretovať rozdiely v IQ medzi priemerným černochoom a belochom v USA rasovými rozdielmi. Ide pritom o rozdiely v kultúre.

Jazykové menšiny

Jazykové menšiny vyžadujú komentár, pretože v povedomí obyvateľov strednej Európy sa jazyková odlišnosť spája s etnickými či národnými rozdielmi. Máme preto tendenciu nepripisovať jazykovej odlišnosti niektorých skupín dôležitosť a odlišný jazyk, ktorý daná skupina používa, nazývať dialektom spisovnej formy národného jazyka, alebo jazyka daného etnika. Nepripisujeme význam tomu, že v jazykovej odlišnosti sa môže zrkadliť odlišná identita regionálna či zemská, ktorú jej nositelia môžu považovať za jedinečnú a nie za národný variant v danom regióne (napr. Gorali v Poľsku či na Slovensku, Kašubi v Poľsku, Slezani v Poľsku a v Česku, Moravani v Česku apod.). Nepripisujeme tiež význam tomu, že týchto jazykových odlišností sa ľudia niekedy tvrdohlavo a zdanlivo nezmyselne držia a dokonca ich rozvíjajú. Sme svedkami toho, že títo ľudia vlastne používajú dva jazyky - jeden pre „svojich“ a druhý, tzv. spisovný, pre kontakt v úradoch a s „nie miestnymi“.

Odlišnú podobu majú jazykové menšiny v západnej Európe, kde národ nie je definovaný etnicky ako spoločenstvo spoločného pôvodu a jazyka, ale kultúrno-politicky ako spoločenstvo občanov, ktorí bývajú na území daného štátu a sú k nemu viazaní silnými kultúrnymi, historickými a politickými väzbami.

Jutikkala a Pirinen (2001: 13) uvádzajú zaujímavé príklady, ktoré možno nájsť v oblasti uralských jazykov. Ľudí, ktorí rozprávajú ingrijštinou (okolie Petrohradu), je iba okolo 300, livonštinou (okolie Rigy) ešte menej a ťažko tu hovoriť o národe, podobne južnou sámštinou hovorí vo Švédsku a Nórsku iba okolo 400 Laponcov, karelštinou hovorí okolo 70 tisíc ľudí, jazykom Mari hovorí v okolí Kazane asi 550 tisíc ľudí. Takýchto príkladov je množstvo.

U jazykových menšín existuje určitá korelácia rasy a jazyka, ale obyčajne nedominuje. Podľa uvedených autorov príkladom môžu byť Fíni. Pôvodne pochádzajú z okolia Uralu, resp. stredného toku Volgy, dnes v ich krvi, ako ukázali krvné skúšky, geneticky jednoznačne

prevažuje europoidná zložka.

Niektorí považujú za samozrejmé, že rasa a jazyk súvisia tak úzko, že jazyková príbuznosť znamená vlastne príbuznosť pokrvnú. Na tejto viere v „spoločnú krv“ budovali v strednej Európe tzv. historické národy (Nemci a Maďari) svoje národné štáty a národní buditeľia tzv. „nehistorických“ národov (všetky ostatné národy v monarchii) na nej budovali zase svoju snahu o znovuzískanie slávy a lesku svojho dávneho údajne národného a samozrejme slávneho štátu (napr. Veľkomoravská ríša, ba dokonca Veľkoslovenská ríša od Tatier po Adriatik).

Literatúra:

- Jutikkala, E., Pirinen, K., 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 408 strán.
- Kubiak, H. 1980. Asymilacja społeczna w płaszczyźnie struktury społecznej. In H. Kubiak, A.K. Paluch (eds) 1980. *Założenia teorii asymilacji*. Biblioteka Polonijna. Wrocław: Polska Akademia Nauk.
- Ossowski, S. 1966. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi. Dzieła*. II. diel. Warszawa: PWN.
- Weber, M. 1925. *Wirtschaft and Gesellschaft*. Podľa: S. Ossowski 1966. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi, Dzieła*. II. diel. Warszawa: PWN, pp 113 - 114.